

ХАРАКТЕРИСТИКА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ ШАХТАРІВ

Наукові праці МАУП, 2015, вип. 47(4), с. 56–61

Аналізується міжнародно-правова система норм, спрямованих на забезпечення охорони праці шахтарів як на універсальному, так і на регіональному рівнях. Особлива увага приділяється дослідженню конвенційного механізму Міжнародної організації праці щодо поліпшення безпеки та гігієни праці у шахтах. Сформульовано бачення шляхів посилення ефективності системи правового забезпечення охорони праці у шахтах.

Безумовно, праця шахтарів гірничовидобувної та вугільної промисловості відіграє надважливе значення для розвитку економіки та забезпечення енергетичної безпеки. Водночас робота у шахтах у більшості держав світу характеризується важкими умовами, серед яких — коливання температур, вологість, забруднення пилом, високий ризик травмування на виробництві [1]. Проблема охорони праці шахтарів досить гостро постає також для нашої держави. Так, за даними Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки України протягом 2014 року було зафіксовано 2054 випадки травмування шахтарів вугільної та гірничовидобувної промисловості, у тому числі 111 випадків травмування зі смертельними наслідками [2]. Питання правової охорони праці шахтарів як на міжнародному, так і на національному рівні висвітлено у працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як Н. Болотіна, Я. Білошук, В. Венедіктов, В. Грохольський, О. Дзеркаль, І. Доля, І. Кісельов, А. Лозовий, О. Музичук, З. Яремко, М. Мацінтаїр, Джей. Л. Кохлер та ін. Однак складний та багатоаспектний характер проблеми правового забезпечення безпеки праці у шахтах зумовлює **актуальність** подальших наукових досліджень у цьому напрямі.

Комплексно дослідимо міжнародно-правову систему забезпечення охорони праці шахтарів. Насамперед необхідно визначити такі завдання:

- аналіз універсальної міжнародно-правової системи забезпечення безпеки та гігієни праці на шахтах;
- дослідження правових аспектів посилення безпеки праці гірників на рівні ЄС;
- висвітлення участі України в міжнародно-правовій системі забезпечення охорони праці шахтарів.

Дослідження системи міжнародно-правового забезпечення охорони праці шахтарів на універсальному рівні потребує насамперед аналізу нормативно-правових актів, прийнятих Міжнародною організацією праці в цьому напрямі.

Потрібно зазначити, що в межах нормотворчої діяльності МОП протягом багатьох десятиліть приділялась увага полегшенню важких умов праці шахтарів та посиленню безпеки їхньої праці. Так, прогресивними на час свого прийняття і досі актуальними є положення, передбачені в Конвенції МОП “Про обмеження робочого часу на вугільних шахтах” від 1935 року. У статті 3 зазначеної Конвенції міститься імперативний припис,

згідно з яким час, який робітник проводить у вугільній шахті під землею, не може перевищувати семи годин сорока п'яти хвилин на день. Згідно з ст. 6 вказаної Конвенції забороняється залучати шахтарів до підземних робіт у неділю та у встановлені законом святкові дні. Залучення шахтарів до роботи у вугільних шахтах у вказані дні, згідно з Конвенцією, дозволяється тільки в тому разі, якщо вони матимуть не менше 24 год. відпочинку поспіль, з них — не менше 18 год. повинні припадати на неділю або у встановлені законом святкові дні. Конвенцією передбачено можливість встановлення в національному законодавстві певних винятків із зазначеного вище правила, які стосуються окремих категорій підземних робіт для працівників, які досягли 18 років, зокрема [3]:

- безперервної за своїм видом роботи;
- роботи із забезпечення безпеки на шахті;
- роботи, необхідної для забезпечення вентиляції шахти;
- роботи, що пов'язана з необхідністю надання першої допомоги під час хвороби або нещасного випадку;
- роботи, яка за своїм характером є терміновою, пов'язаною із машинним устаткуванням і яка не може бути виконана протягом встановленого робочого часу шахтарів.

Слід зазначити, що на запобігання професійним захворюванням молодих людей, що працюють у шахтах, спрямована Конвенція Міжнародної організації праці № 124 “Про медичний огляд молодих людей з метою визначення їх придатності до праці на підземних роботах у шахтах і копальнях” від 1965 р., що була ратифікована Українською РСР в 1970 р. Стаття 2 зазначеної Конвенції передбачає імперативну вимогу стосовно організації та проведення ретельного огляду медичними працівниками осіб, які приймаються на підземні роботи у шахтах та є молодшими двадцяти одного року, а також необхідність подальшого проведення періодичних медичних оглядів таких працівників з метою визначення їх придатності до підземних робіт не рідше одного разу на рік.

Вказаною Конвенцією деталізується порядок проведення зазначених медичних оглядів молодих осіб. Зокрема, зазначається, що огляди мають бути проведені під наглядом та за відповідальності затвердженого владними органами кваліфікованого лікаря і належним чином засвідчуватись, а при першому медичному огляді обов'язковою вимогою є рентгенівський знімок легенів. Важливо, що в Конвенції йдеться про те, що вказані медичні огляди не повинні оплачуватись молодими людьми, які працевлаштовуються у шахти, або їх батьками [4].

Потрібно зазначити, що з метою уточнення порядку застосування державами — учасницями положень досліджуваної вище Конвенції в 1965 році було прийнято Рекомендацію Міжнародної організації праці № 125 “Щодо умов праці молодих людей, зайнятих на підземних роботах у шахтах та копальнях”. Так, у Рекомендації відображені певні пропозиції урядам держав з метою посилення заходів щодо охорони праці молоді на підземних роботах, що, зокрема, включають [5]:

- покладення зобов'язання на роботодавців щодо проведення та періодичного повторення інструктажів для молодих людей, які працевлаштовуються та працюють на підземних роботах відносно виробничих ризиків, техніки безпеки, а також порядку надання першої допомоги;
- розроблення практичної програми з техніки безпеки для кожної шахти або копальні;
- сприяння організації відпочинку молодих людей, зайнятих на підземних роботах, включаючи їх заняття спортом;
- надання молодим особам, що працюють у шахтах або копальнях, душових та гардеробних з метою забезпечення виробничої санітарії;
- забезпечення за можливості додаткового харчування молоді, що працює на підземних роботах;
- забезпечення можливості молодих працівників, що зайняті на підземних роботах, отримувати систематичне професійне та додаткове технічне навчання.

Варто вказати на те, що серед міжнародно-правових актів МОП, спрямованих на регулювання праці на підземних роботах, є конвенція, що містить положення позитивної дискримінації жінок щодо можливості їх роботи у шахтах. Йдеться про конвенцію Міжнародної організації праці № 45 “Про використання праці жінок на підземних роботах у шахтах будь-якого роду” від 1935 р., що була ратифікована УРСР в 1961 р. Положення зазначеної Конвенції характеризуються “позитивною дискримінацією”, оскільки, не зважаючи на ознаки дискримінації за ознакою статі, їхньою метою є захист здоров’я жінок, враховуючи важкі умови праці на підземних роботах. Згідно з вказаною Конвенцією забороняється залучати осіб жіночої статі до праці у шахтах, водночас передбачено можливість держав – учасниць Конвенції встановити в національному законодавстві винятки щодо можливості залучення жінок до підземних робіт, які не супроводжуються важкою фізичною працею, зокрема [6]:

- робіт, пов’язаних із соціальним та санітарним обслуговуванням;
- роботи на керівних посадах, умови якої не супроводжуються фізичною працею;
- роботи, що пов’язана із професійною підготовкою, що допускає перебування у підземних частинах шахти.

Потрібно констатувати, що в багатьох державах світу, зокрема і в Україні, є недотримання на практиці приписів вказаної Конвенції. Існують численні випадки застосування “підпільної” праці жінок у шахтах. Так, наприклад, на залізорудних шахтах Кривого Рогу значною є частка жінок, залучених до важких підземних робіт. При цьому така робота жінок у шахтах передбачає підіймання або переміщення важких предметів (вагою до 40 кілограмів), а також супроводжується такими шкідливими для здоров’я чинниками, як робота з токсичними матеріалами та радіоактивним обладнанням, запиленість, вогкість, вібрація тощо [7].

Слід зауважити, що одним із центральних міжнародно-правових актів щодо охорони праці шахтарів, який певним чином узагальнює положення зазначених вище, є

прийнята Міжнародною організацією праці в 1995 р. Конвенція № 176 “Про безпеку та гігієну праці в шахтах”, що була ратифікована Україною в 2011 р. Відповідно до ст. 5 зазначеної Конвенції передбачено ряд положень, які обов’язково повинні бути відображені в національному законодавстві держав-учасниць, зокрема щодо необхідності:

- створення компетентного органу для забезпечення моніторингу стану безпеки та гігієни праці шахтарів;
- забезпечення належного контролю щодо стану охорони праці у шахтах;
- здійснення інспекційної перевірки шахт;
- забезпечення повідомлення про нещасні випадки на підземних роботах та забезпечення їх ефективного розслідування;
- організації збору статистичних даних про професійні захворювання та нещасні випадки на виробництві та їх публікації;
- створення умов для одержання працівниками, залученими до підземних робіт, або їх представниками консультацій щодо питань охорони праці.

Приписи Конвенції також зобов’язують роботодавців вживати заходів щодо здійснення контролю за джерелом виробничих ризиків у шахтах, а також можливого їх усунення та мінімізації, що, зокрема, передбачають [8]:

- обладнання шахт системою зв’язку, механічним та електричним обладнанням для забезпечення безпеки праці;
- підтримання стійкості гірських порід у тих місцях, до яких шахтарі мають доступ, виконуючи роботу;
- спостереження, перевірка та оцінювання виробничого середовища шахт з метою виявлення небезпечних для працівників чинників;
- вжиття заходів, спрямованих на профілактику та протидію вибухам і пожежам на шахтах;
- розроблення плану усунення аварійних ситуацій відповідно до особливостей окремих шахт;
- забезпечення шахтарям, які постраждали внаслідок хвороби або нещасного випадку на виробництві, першої медичної

допомоги та транспортування до медичних закладів.

Для уточнення та роз'яснення положень розглянутої вище Конвенції Міжнародною організацією праці в 1995 р. було прийнято однойменну Рекомендацію № 183 “Щодо безпеки та гігієни праці у шахтах”. Зокрема, у п. 16 Рекомендації зазначено, що до чинників особливої небезпеки, які потребують наявності оперативного плану заходів, належать: викиди або обвалення породи; викиди газу; вибухи та пожежі на шахтах; припинення тяги повітря; ймовірність сейсмічної активності; виробничі ризики, пов'язані з виконанням роботи в особливо важких геологічних умовах. Важливим положенням, викладеним у п. 26 Рекомендації, є необхідність забезпечення доступу працівників шахт до інформації про стан забезпечення охорони їхньої праці [9].

Наголосимо, що вихідні універсальні міжнародно-правові норми, спрямовані на охорону праці шахтарів, відображені та певною мірою деталізуються на регіональному рівні, зокрема, на рівні правових норм Європейського Союзу. Так, Директивою № 92/104 ЄЕС “Про мінімальні вимоги щодо поліпшення безпеки і захисту здоров'я працівників гірничовидобувних підприємств з підземними і відкритими способами видобування” передбачено низку зобов'язань для роботодавців, до яких, зокрема, належать [10]:

- створення умов для безпечного виконання роботи шахтарями та іншими працівниками, що досягається належним проектуванням, облаштуванням та обслуговуванням робочих зон;
- забезпечення нагляду відповідальними особами за виробничим процесом;
- доведення до відома всіх працівників змісту інструкцій з охорони праці;
- забезпечення проведення регулярних інструктажів працівників з безпеки та гігієни праці;
- розроблення на початку робіт документа про безпеку і захист здоров'я, в якому відображено: визначення та оцінку небезпек для працівників на робочих місцях; заходи, які вжиті роботодав-

цем для посилення безпеки та захисту здоров'я працівників; наявність нагляду за станом устаткування на робочих місцях та його експлуатацією;

- координація вжиття заходів, спрямованих на посилення безпеки та гігієни праці шахтарів;
- вжиття протипожежних та протипожежних заходів;
- негайне повідомлення компетентним органам про нещасні випадки, що сталися на виробництві.

Також серед нормативно-правових актів Європейського Союзу, що безпосередньо спрямовані на поліпшення безпеки та гігієни праці гірників, необхідно зазначити Директиву № 92/91 ЄЕС “Стосовно мінімальних вимог щодо підвищення рівня безпеки та охорони здоров'я працівників на гірничовидобувних підприємствах, де сировина видобувається через свердловини”. Порівняльний аналіз положень вказаної Директиви та Директиви “Про мінімальні вимоги щодо поліпшення безпеки і захисту здоров'я працівників гірничовидобувних підприємств з підземними і відкритими способами видобування” засвідчує, що за своїм змістом норми досліджуваних документів, що окреслюють коло зобов'язань роботодавців стосовно охорони праці гірників, майже повністю збігаються [11].

Своєю чергою достатньо важливими є положення з точки зору забезпечення безпеки праці у шахтах, враховуючи шкідливі для здоров'я умови праці гірників, відображені в Директиві № 89/656 ЄЕС “Про мінімальні вимоги до охорони здоров'я та безпеки при використанні працівниками засобів індивідуального захисту на робочих місцях”. Зазначеною Директивою передбачена необхідність використання працівниками індивідуальних засобів захисту за наявності виробничих ризиків, які неможливо усунути іншими методами. При цьому, з огляду на положення Директиви, роботодавець зобов'язаний забезпечувати працівників засобами індивідуального захисту, які відповідають існуючим на виробництві ризикам; організовувати навчання працівників щодо їх застосування, а

також забезпечувати своєчасну заміну або ремонт вказаних засобів [12].

Окреслюючи участь нашої держави в міжнародно-правовій системі забезпечення охорони праці гірників, необхідно зазначити, що Україна є учасницею більшості фундаментальних міжнародно-правових актів МОП з цього питання. Міжнародно-правові вимоги стосовно посилення безпеки підземної праці відображені на рівні національного законодавства України. Так, система норм національного законодавства України, що впливають на посилення безпеки та гігієни праці шахтарів, охоплює:

- Кодекс законів про працю України;
- Закон України “Про охорону праці”;
- Гірничий Закон України;
- Закон України “Про підвищення престижності шахтарської праці”;
- Закон України “Про аварійно-рятувальні служби”;
- Закон України “Про пожежну безпеку”;
- Наказ Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки України “Про затвердження правил безпеки у вугільних шахтах”.

Відповідно, підґрунтям правового забезпечення безпеки та гігієни праці у шахтах є як загальні норми трудового законодавства, так і спеціальні законодавчі акти, дія яких спрямована на правовий захист трудових відносин шахтарів.

Отже, на підставі зазначеного вище можна стверджувати, що багаторічна нормотворча діяльність Міжнародної охорони праці щодо охорони праці шахтарів забезпечила наявність достатньо повної та всебічної системи міжнародно-правових імперативних та рекомендаційних норм з цього питання. Своєю чергою зазначені фундаментальні універсальні міжнародно-правові приписи набувають подальшого розвитку та деталізації на регіональному рівні, у тому числі на рівні норм Європейського Союзу. Водночас заходи, що вживаються державами для імплементації міжнародно-правових норм, спрямованих на охорону праці гірників, не є достатніми, про що свідчить високий рівень професійної захворюваності та виробничого травматизму

вказаної категорії працівників, а також наявність проблеми підпільної праці жінок у шахтах. До заходів, що сприятимуть поліпшенню безпеки умов праці шахтарів, належить активізація співпраці органів державної влади, представницьких організацій шахтарів та представницьких організацій роботодавців щодо вирішення проблеми вчасного оновлення та ремонту виробничого устаткування та контролю щодо стану виробничої дисципліни у шахтах; посилення відповідальності роботодавців — порушників нормативних приписів щодо забезпечення безпеки та гігієни праці шахтарів, у тому числі посилення відповідальності роботодавців за залучення жінок до важкої фізичної праці у шахтах із забезпеченням ефективної зайнятості жінок.

Література

1. Доля І. Механізми забезпечення соціального захисту шахтарів-інвалідів у відповідності до європейських стандартів / І. Доля [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/May2009/15.htm>
2. Стан виробничого травматизму в поточному році в Україні. Матеріали Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dnop.gov.ua/index.php/uk/operativna-informatsiya/travmatizm>
3. Конвенція МОП “Про обмеження робочого часу на вугільних шахтах” від 21.06.1935 р. № 46 (переглянута) // Конвенции и рекомендации, принятые Международ. конф. труда, 1919–1964. — Женева: Международ. бюро труда, 1991. — Т. 1. — С. 94–97.
4. Конвенція МОП “Про медичний огляд молодих людей з метою визначення їх придатності до праці на підземних роботах у шахтах і копальнях” від 23.06.1965 р. № 124 // Конвенции и рекомендации, принятые Международ. конф. труда, 1919–1966 г. — Женева: Международ. бюро труда, 1983. — С. 86–89.
5. Рекомендація МОП “Щодо умов праці молодих людей, зайнятих на підземних роботах у шахтах та копальнях” від 23.06.1965 р. № 125 // Конвенції та рекомендації МОП. — К., 1997. — 387 с.
6. Конвенція МОП “Про використання праці жінок на підземних роботах у шахтах будь-якого роду” від 21.06.1935 р. № 45 // Конвенции и рекомендации, принятые Международ. конф. труда, 1919–1966 г. — Женева: Международ. бюро труда, 1983. — С. 41–44.

7. Когут І. Давно вже є закон, що жінок на шахті нема... Ну як же нема, коли ми є! / І. Когут // Журн. соц. критики "Спільне" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://commons.com.ua/davno-vzhe-ye-zakon-shho-zhinok-na-shahti-ne/>

8. Конвенція МОП "Про безпеку та гігієну праці в шахтах" від 22.06.1995 р. № 176 // Офіц. вісн. України. — 2011. — № 18. — С. 109. — Ст. 730.

9. Рекомендація МОП "Щодо безпеки та гігієни праці на шахтах" від 22.06.1995 р. № 183 // Конвенції та рекомендації МОП. — К., 1997. — 387 с.

10. Директива ЄЕС "Про мінімальні вимоги щодо поліпшення безпеки і захисту здоров'я працівників гірничовидобувних підприємств з підземними і від-

критими способами видобування" від 03.12.1992 р. № 92/104 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: old.minjust.gov.ua/file/32377

11. Директива ЄЕС "Стосовно мінімальних вимог щодо підвищення рівня безпеки та охорони здоров'я працівників на гірничовидобувних підприємствах, де сировина видобувається через свердловини" від 03.11.1992 № 92/91 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/45891>

12. Директива ЄЕС "Про мінімальні вимоги до охорони здоров'я та безпеки при використанні працівниками засобів індивідуального захисту на робочих місцях" від 30.11.1989 р. № 89/656 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_b44

Основною перешкодою на шляху до успішної імплементації міжнародно-правових норм, спрямованих на забезпечення безпеки та гігієни праці шахтарів, є відсутність безпечних умов праці у шахтах та залучення жінок до важкої фізичної праці під землею. Вирішення цих проблем потребує консолідації зусиль соціальних партнерів та правоохоронних органів.

Основным препятствием на пути к успешной имплементации международно-правовых норм, направленных на обеспечение безопасности и гигиены труда шахтеров, является отсутствие безопасных условий труда в шахтах и привлечение женщин к тяжелому физическому труду под землей. Решение этих проблем требует консолидации усилий социальных партнеров и правоохранительных органов.

The key obstacle on the way of the successful implementation of the international-legal norms aimed on the miners' occupational safety and health is the employers' failure to provide health working environment in mines and involvement of women in heavy physical labor under the earth. Solving these problems requires the consolidating the efforts of the social partners and law enforcement agencies.

Надійшла 11 серпня 2015 р.